

nuntium ac mandatarium miserit. Quare altera ratio contrariam opinionem tenentium per se corrumpit, quum periculum rei castisque fortuiti tamdiu solummodo apud damnificatorem maneat, donec restitutio domino facta fuerit, i. e. aut domino personaliter aut ei, qui dominum ipsum repraesentat.

1031 Causa ab ea, quam nunc discussimus, non omnino absimilis est, quando confessarius poenitenti injunxerat restitutionem erga pauperes, quamquam creditor certus aderat, cui restitutio deberetur. Poenitens igitur, qui bona fide consilium confessarii erroneum secutus fuerit, estne obligandus, ut denuo certo domino restituat?

R. 1. Confessarius subsequens, qui rem comperit, non minus quam in priore casu saepe prudenter agat, si dissimulat, quaecumque tandem est theoretica quaestionis solutio.

R. 2. Verius autem puto, pro debitore remanere obligationem certum dominum (etsi bis solvi debeat) indemnem faciendi; nam hic revera nulla facta est restitutio domino, pauperes enim non sunt negotii gestores, per quos res ad dominum perveniri debeat: excipi autem casus potest, quando ex nota domini liberalitate praesumpta ejus voluntas sive consensus colligi potest, quo invitus non sit, ut loco suo pauperes electi fuerint.

S. Alph. l. c. n. 704 etiam negat, a debitore satisfactum esse; quamquam Tamb. l. c. *potius* quam in priore casu a secunda solutione excusat, dicit enim „etiamsi in priore casu (si res confessario tradita esset, sed ad creditorem non pervenisset) sequaris securiorem sententiam (quam ipse per se tuetur), *hic* te non audeo obligare“ — at non videtur recte id dici.

Ad III. Illuc pertinet, ut ille, qui ex delicto restituere teneatur, *suis expensis* rem alienam domino transmittere debeat. Atque hoc ita communi sententia scriptores urgent, ut debitor ad restitutionem generatim *ipsi domino faciendam* teneatur, etsi expensas rei pretium duplo majores facere debeat; excusatus tamen sit, si etiam majores expensas debeat subire: videlicet eum tum aut exspectare, aut pauperes pro domino eligere posse. Verum ut exspectetur seu ut differatur *paulisper* restitutio, saepe facilius concedi potest.

1032 Ad IV. Si restitutio differri debet, voluntas restituendi a poenitente serio concipienda et retinenda est. Atque id imprimis a confessario caveri debet, ne facilius meras fallacias et praetextus pro veris rationibus habeat, quibus aliquis a restitutione facienda excusetur.

Gravis quaestio in illa causa movetur haec, num is, qui tandem ex causa gravi et *justa* restitutionem ex delicto debitam nunc differat, debeat domino etiam illud damnum reparare, quod ex hac dilatione patitur. In qua quaestione S^o Alph. l. c. n. 680 et 704 eum sententia longe communiore assentiendum est, debitorem ad id teneri: declarationis tamen causa addiderim, modo illa damna ex damnificatione in confuso saltem aliquo modo praevideri potuerint; quodsi non potuerint, contraria opinio aliquorum, qui negant hanc obligationem, omnino videtur satis probabilis esse. Scilicet *injusta* causa damni non est dilatio, quae nunc fit — hanc enim justam esse supponitur — sed prior damnificatio; at ut haec inducat restitutionem damnum, damna debebant *aliquo modo* in confuso praevideri posse.

§ 5.

De causis a restitutione sive omnino sive ad tempus excusantibus.

Causae excusantes referuntur fere ad impossibilitatem, condona-¹⁰³³ tionem legitimam, solutionem aequivalentem. Plures tamen referuntur a Reuter *theol. mor.* p. 3 n. 351 sqq., quae num et quando excusationem a restitutione sive plenam sive temporaneam admittant, accuratius discutiendum est, videlicet:

1) Impotentia atque magna difficultas debitoris, 2) remissio a creditore facta, 3) cessio bonorum, 4) damnum creditoris vel alicujus tertii, 5) solutio creditoris creditori facta, 6) rei interitus, 7) compensatio, 8) auctoritas judicis, 9) donatio creditori facta, 10) incertitudo debiti, 11) transactio, 12) ingressus in religionem, 13) praescriptio, 14) compositio S. Pontificis auctoritate facta.

Pauca de singulis, in quantum nondum explanata sunt per ea, quae in superioribus exposita continentur.

I. De impotentia et magna debitoris difficultate. Haec enim ad tempus, seu quamdiu illa difficultas existat, causam excusantem continet.

1. Impotentia illa adest, quando debitor aut ejus proxime cognati in extrema necessitate versantur. S. Alph. n. 498. 7.

2. Etiam merito latius sumitur haec necessitas, vid. si adest aut restituendo efficitur necessitas valde gravis vel quasi-extrema: nisi forte creditor in eadem necessitate versetur; tunc enim creditor praefendus est.

3. Quando debitor, si restitueret, e statu suo *juste acquisito* prorsus excideret; idque S. Alph. admittit, etsi debitum ex delicto ortum ducat. Attamen id prorsus debitori incumbit, ut intra limites status sui parce vivens paulatim colligat, unde restituendi facultatem sibi comparet: vel ut Reuter dicit l. c.: „Cum eversione status *juste acquisiti* debitor non tenetur statim totum restituere, ut e. g., si vir nobilis ideo deberet carere omni famulatu, aut redigi ad statum plebejum, labore manuum vivere etc., vel si civis honestus mendicatio vivere deberet; tenetur tamen etiam *cum aliqua status sui diminutione*, salva ejus substantia, curare, ut per partes successive restituat v. g. parcius vivendo, dimittendo plures famulos, diligentius laborando vel negotiando etc.“ S. Alph. n. 698. 5.

4. Quando restitutio fieri nequit sine gravi damno in bonis altioris ordinis, ut cum gravi periculo vitae aut famae: at quantum fieri potest, alia via, qua securius fiat restitutio, quaerenda est.

5. Quando debitor ejusve familia per restitutionem ex fragilitate in magnum animae periculum induceretur, ut desperandi, filias prostituendi etc. S. Alph. ib. 9.

6. Imo si per instantaneam restitutionem praeter rei alienae dimissionem vel debiti solutionem aliud grave damnum debitoris sequeretur, nisi dominus ex rei suae carentia fere aequale damnum subiret, obligatio statim restituendi urgenda non esset. Reuter l. c., S. Alph. n. 697.

II. Remissio a creditore facta, si modo libere et legitime¹⁰³⁴ facta est, — i. e. neque fraude vel minis seu metu extorta, neque

facta ab eo, qui jus non habuit — certe ab omni onere debitorem eximit intra limites ipsius condonationis.

Quare si formaliter condonatio concessa est, nihil difficultatis relinquatur. Id solum praestat addere, sufficere etiam posse condonationem rationabiliter praesumptam: quae aliquando locum habere potest in injuriis erga parentes, heros commissis atque in similibus adjunctis. Reuter l. c. haec dicit: „Hinc, qui rem detinet *prudenter credens*, dominum non esse invitum, non peccat; et si postea comperit, dominum tamen fuisse invitum, probabiliter non tenetur restituere, nisi quod in se vel in aequivalenti superest. [At tamen id intellige, nisi antecedens culpa causam damni jam dederit.] Si autem *dubitatur*, an dominus esset remissurus, *petenda est remissio*.“ Alii loco condonationis rationabiliter praesumptae dicunt: „si moraliter certum est, dominum non esse invitum“. Ceterum communiter poenitentes debent in hac re prudens consilium confessarii alteriusve viri prudentis et pii inquirere.

1035 III. Cessio bonorum in casu eversionis rei familiaris.

1. Cessio bonorum *secundum leges* facta id saltem privilegium tribuit debitori, ut residuorum debitorum solutionem tamdiu valeat differre, dum postea commode possit. Reuter l. c. n. 354.

2. Ut autem hic favor in conscientia valeat, excluditur: 1) omnis fraudulenta seu ficta solvendi impotentia; 2) etiam bonorum cessio ex delictis inducta seu causata; 3) retentio bonorum occulta praeter ea, quae lege conceduntur: nam, licet in conscientia ea bona retineri possint, quae ad parce vivendum pro conditione debitoris necessaria sunt, idque occulte, si forte per leges necessaria non concedantur, tamen quod praeter leges retinetur, excluditur etiam postea a favore legis, ita ut pro hac restitutione *commoda* facultas expectari non possit.

3. Per se autem neque judicialis neque conventionalis bonorum cessio excusat a futura residuorum debitorum solutione, nisi forte aut expressa creditorum declaratione aut aliis signis satis certis pateat, creditores voluisse debita, quae restent, absolute condonare. Neque sufficit, si leges postea *actionem judicialem* creditorum non amplius admittunt; haec enim sola actionis fori externi denegatio est, quae neque jus neque debitum in foro interno exstinguit.

4. Pro Anglia quidem contendit Crollly (*de just. et jure* t. 3 n. 1232), et legum intentionem esse, debitum prorsus extinguere, et eas leges etiam pro foro conscientiae ut justas et validas habendas esse. At ut hoc sive pro Anglia sive pro aliis regionibus, ubi similes leges latae sunt, pro practice probabili habeatur, puto *accedere alia adjuncta debere*, ex quibus consensus creditorum aut revera existentem aut jure debitum colligere liceat: quae re ipsa aliquando adesse non negaverim.

Videlicet contingere potest, maxime apud negotiatores, ut pro debitis contractis usurae solvantur tantae, quae ut *justae* sint, jam referri debeant etiam ad periculum sortis, cui aes alienum seu pecunia mutuo data in manibus debitoris exponatur. Quodsi pro hoc periculo majores usurae ex contractu debebantur, nunc vero periculum in verum damnum casus fortuiti transivit, justum non est, ut dominus sortis seu creditor jus retineat ad *totum* debitum postea a debitore repetendum. Quare si ejusmodi usurae solutae sint, non abnuerim, opinioni auctoris Anglici *accedere*. — Quod eo

magis tunc fieri licet, si ex communi persuasione homines in illa regione putant, se in conscientia servare posse eas legis dispositiones, quibus, re cum creditoribus composita, modo bonorum cessio fuerit inculpabilis, ab omni in posterum solutione immunes declarantur; tunc enim in debitis contrahendis pecuniisque mutuo dandis tacite et implicite in hanc conditionem *consentitur*, ut, oriente inculpabili infortunio, debita censeantur extincta.

Ceterum auctor ille Dr. Crollly notat, idque recte, si quis hoc legis favore se uti posse credat, id omnino requiri, ut ipse etiam prorsus secundum leges agat, neque minimum quidquam in suum favorem sibi permittat ultra id, quod leges concedant.

IV. Damnum creditoris vel alicujus extranei. Quod¹⁰³⁶ caput paucis absolvi potest. Si enim ex restitutione vel solutione, si nunc fiat, creditori damnum oriatur, caritas postulat, ut potius differatur solutio, nisi forte debitori ex retentione etiam damnum oritur. Imo eadem fere lex caritatis exigit, ut, si restitutio tertio cuidam extraneo notabile damnum ejusve periculum creat, quod multum excedat incommodum illud, quod dominus ex dilata solutione habet, restitutio etiam potius differatur: v. g. si praevideatur, dominum re sibi reddita in praejudicium tertii abusurum. (Obligationem differendi restitutionem intellige, „modo ne dilatio *debitori* nimis onerosa sit“.)

V. Solutio, quae creditoris creditori fiat, non semper omnino liberat; nam nisi ex rationabili causa ita agatur neque debita sint ejusdem generis, creditor rationabiliter invitus fuerit circa hanc permutationem proprio arbitrio factam.

VI et VII. Interitus rei quando excuset, et compensatio quando liceat, ex praecedentibus satis liquet.

VIII. Auctoritas seu sententia judicis. Si sententia ju-¹⁰³⁷ dicis, quae me absolverit a solvendo debito aut mihi addixerit rem actioni subjectam, objective justa est, non opus est in ea tamquam in causa me niti, si quaero, cur rem retinere aut debiti solutionem negare possim: nam patet, me debitorem tum non esse nec fuisse. At quaerunt, num per sententiam objective injustam, quam bona fide pro justa habui, mihi titulus in conscientiae foro ita tribuatur, ut etiam postea cognita veritate, nisi alia sententia evincat, nihil amplius restituere debeam.

Attamen dicendum est, ne consuetum quidem praescriptionis tempus semper id efficere, ut res revera mea fiat — quod etiam Puchta contra aliquos juristas recte monet (cf. supra sect. I. cap. 3 n. 926). Summum igitur judicis sententia me in bona fide confirmare potest: quare si cum bona hac fide rationes adsunt, quae titulum coloratum constituunt atque per judicem novum robur acceperunt, consueto tempore praescribere possum; si titulus deest, solo 30 annorum spatio praescribo; si demum titulus vitiosus est — quod per se sumi non debet —, nunquam. Attamen si titulus qui nunc adest, et in quo sententia nitebatur, vitiosus non est, postea vero tandem aliquid detegitur, quo titulum meum vitiosum esse probetur: praescriptio, si absolutum est requisitum tempus, secundum plerarumque regionum leges non corrui.

1038 IX. Donatio facta creditori ab eo, qui debiti immemor fuit, saltem quando nolisset mere liberaliter donare, si debiti memor fuisset. S. Alph. n. 700 id pro practice probabili habet: cf. supra n. 1029.

X. Quomodo et quando propter *debita incerta* adsit ratio debitum exstinguens, supra satis dictum est.

XI. Transactio. Quae est conventio extrajudicialis, qua, lite jam mota, partes litigantes rem dubiam componant modo utrisque oneroso, vid. ita, ut uterque, alter alteri, aliquo jure dubio, quod *fortasse* habet, cedat, sed vicissim pro majore jure dubio jus minus, at certum recipiat. Si, transactione bona fide facta, alteruter litigantium invenit, sibi jus certum in totam rem fuisse, alteri nullum: tamen transactioni semel factae standum est, neque ab altero aliquid restituendum, nisi forte transactio redundet in praejudicium tertii, cujus juri transigentes cedere non poterant. Reuter n. 270.

1039 XII. Ingressus in religionem. Num et quando debitori aere alieno gravato religioso fieri liceat etiam cum probabili damno creditoris, non hujus loci est discutere, sed id jam dictum est in tractatu de statu religioso.

Hic paucis noto, quae religiosus debitis ex priore vita gravatus circa solutionem seu restitutionem facere teneatur. Succincte et clare Reuter haec tradit n. 362.

1. Religiosus debitor tenetur ad opera vel labores statui et conditioni religiosae convenientes, quibus lucrari possit, quae solvat; religio enim *non liberat* ab onere solvendi, nisi quatenus solutioni praestandae *impedimento* est.

2. Religiosus autem non tenetur ad eos labores, qui statum dedeant vel extraordinaria opera sint, etsi praelatus licentiam dederit — nisi forte obedientiae praecepto eum ad id adstringere possit et adstringat.

3. Imo religiosus ne ad ordinarios labores in illum finem exstinguendi debita exercendos tenetur, si praelatus licentiam denegat.

4. Praelatus vero licentiam denegans justitiam erga creditorem religiosi non laedit, nisi fraudulenter eum susceperit; attamen si sine justa causa denegat, videtur contra caritatem delinquere.

5. Si quae vero bona per religiosum sive haereditate, sive donatione, sive etiam stipendio pro ejus labore deductis expensis monasterio accederent, haec primo in exstinguenda ejus debita impendi deberent, quia bona illa ad monasterium transeunt cum illo onere, quod iis annexum fuisset, si in dominio religiosi mansissent. Ita Lugo *de just. et jure* d. 3 n. 220 et d. 20 n. 79, Lacroix l. 3 p. 2 n. 447, Reuter l. c. n. 362 etc.: quidquid contradicat Gury-Ballerini l. n. 718 quoad solemniter professos.

1040 XIII. Praescriptio quomodo a solvendo vel restituendo liberet, superius dictum est.

XIV. De compositione S. Pontificis auctoritate facta supra, ubi de bonis incertis locuti sumus, jam plura dicta sunt. Hic vero ea addenda duxi, quae occurrere possunt circa restitutionem bonorum ecclesiasticorum injuste direptorum.

Quum igitur bona aliena eaque cum sacrilegio possideantur, injustitia aliquo modo delenda est: quod cogitari nequit fieri nisi 1) per restitutionem, 2) per compositionem vel condonationem ex parte S. Pontificis ex gravissima causa concessam, 3) per praesumptam voluntatem Ecclesiae, 4) per praescriptionem.

Ex quibus modis aliqui jam ex natura sua a disputatione excluduntur. Primo enim si *restitutio* re ipsa facta est, totum negotium est confectum. Dein circa *praescriptionem* haec occurrunt notanda: 1) Praescriptio admitti nequit in raptoribus, utpote malae fidei; 2) neque in iis, qui scientes bona ecclesiastica per quoscunque contractus sibi acquirere tentant; 3) neque sufficit ea bona fides subjectiva, qua aliquis rudis ingenii fortasse putet, civilem potestatem legitime ea bona invadere posse: nam talis ignorantia juris divini et naturalis nullatenus sic admitti potest, ut cum illa praescriptio subsistat. Quapropter circa bona ecclesiastica immobilia vix unquam praescriptio legitimam dominium conferre potest, etsi per plura saecula possessio perduraverit.

Relinquitur igitur, ut aliquid de praesumpta voluntate Ecclesiae et de condonatione ex parte S. Pontificis dicamus.

Praesumptam voluntatem seu consensum Ecclesiae aliquando¹⁰⁴¹ in quibusdam circumstantiis admitti posse, circa bona mobilia videtur colligi ex iis, quae Bened. XIV disputat in literis ad Congr^{is} de Propag. Fide secretarium datis occasione Postulati ab Archiep. Antibarensi propositi die 19. Martii 1752 (in Bullar. Ben. XIV. n. LVII).

Ibi enim non renuit, quin ad bona ecclesiastica mobilia direpta ab infidelibus atque divendita, ita *ut vix spes sit, verum dominum inveniendi*, applicetur responsum anno 1630 datum circa bona christianorum a piratis occupata et vendita: „Utrum Christiani liberi, qui hic (Tuneti) negotiandi gratia commorantur, et alii captivi ementes a piratis infidelibus bona a fidelibus rapta, et in hac urbe venum exposita, vel dono ea recipientes, ut hic ad proprios usus utantur, vel ad terras christianorum lucri gratia transmittant, peccent mortaliter et teneantur ad restitutionem?“

„Patres deputati (i. e. theologi consulti) existimarunt, bona christianorum a piratis rapta posse fideles absque noxa mortali et onere restitutionis emptione, venditione aut alio quocumque legitimo titulo sibi accipere ac in proprios usus convertere, non obstante quod sint in bello injusto rapta“ — attamen huic responso a consultoribus S. Officii haec clausula addita est „ut fideles animum paratum haberent ad restitutionem emptarum rerum, si unquam verus earum dominus compareret, easque redimere vellet pretio soluto, quod emptor Turcis in emptione numeravit.“

Rationem vero Ben^{us} XIV., plures eosque gravissimos auctores, quos laudat, secutus, repetit ex praesumpta voluntate veri domini, cujus res aut utiliter geritur, aut secundum ejus voluntatem potius in utilitatem fidelium, quam infidelium raptorum converti debeat. Quare si similes conditiones in rebus ecclesiasticis accidant, videtur eadem agendi ratio licita esse.

Haec quidem de rebus mobilibus, maxime iis, quae diu servari ne-¹⁰⁴² queunt. At de immobilibus longe alia est eaque non controversa auctorum sententia, vid. earum possessio utpote rapinâ non incognitâ vitiata, atque talis, ut ad legitimam dominum res semper redire possit, manet injusta, donec aut restitutio aut legitima condonatio facta fuerit.

Et revera etiam dissimilis agendi ratio praescribitur in instructionibus S. Poenitentiariae a Pio IX. approbatis pro absolvendis iis poenitentibus, qui bona mobilia ecclesiastica, et iis, qui immobilia a gubernio Italico occupata sibi acquisiverint. Praestat responsa occasione Jubilaei Concilii Vatic. data hinc subjicere, data ex Poenit. 1. Junii 1869, quum *absolvendi* potestas confessariis per Bullam Jubilaei esset tributa:

„4. An et quomodo possint absolvi, qui acquisierunt et possident bona ecclesiastica immobilia alienata a gubernio?“

„R. Poenitentes qui detinent hujusmodi bona, non esse absolvendos, nisi prius loci Ordinario aut aliis viris ecclesiasticis ab ipso Ordinario pro sua prudentia per dioecesein designandis, consignaverint syngrapham ab eis subscriptam seu coram testibus subsignatam, eique Ordinario quam primum transmittendam ac caute in Cancellaria dioeceseana aut alibi custodiendam, qua sequentibus obligationibus seu conditionibus se suosque haeredes et successores subjacere declarent: 1) retinendi eadem bona ad nutum Ecclesiae ejusque mandatis subinde parendi; 2) conservandi ipsa bona, et rem utilem in eis gerendi; 3) adimplendi pia onera iisdem bonis annexa; 4) subveniendi ex fructibus ipsorum bonorum personis seu locis piis, ad quae de jure pertinent; 5) monendi haeredes et successores per syngrapham subscriptam de hujusmodi obligationibus, ut et ipsi sciant, ad quid teneantur.“

„5. An possint absolvi et sub quibus conditionibus illi, qui bona ecclesiastica immobilia acquisierunt, quae postea aliis vendiderunt atque cooperati sunt ad contractus super iisdem bonis?“

„R. Affirmative, deposito lucro exinde injuste percepto in manibus Ordinarii ad effectum illud conservandi favore locorum piorum, quae damna passa sunt, reparato scandalo, monitis novis emptoribus aliisque complicibus, ut propriae consulant conscientiae, et imposita singulis obligatione standi mandatis S. Sedis de super ferendis.“

„6. An et sub quibus injunctionibus possint illi absolvi, qui acquisierunt bona mobilia ecclesiastica?“

„R. Affirmative, imposita illis aliqua eleemosyna favore locorum piorum, ad quae dicta bona pertinebant, quatenus emerint pretio, quod iudicio Ordinarii seu confessarii fuerit minus justo. At si agitur de rebus, quae non sunt usu consumptibiles, seu quae servando servari possint, aut de suppellectilibus et vasis sacris, imponatur poenitentibus obligatio quam primum recurrendi ad loci Ordinarium ad hoc, ut super iisdem rebus juxta indultum ipsi Ordinario jam a S. Poenitentiaria concessum provideat.“

NB. Facultas Episcopis data haec erat, ut possint fidelibus, qui recurrant, potestatem facere emendi res ecclesiasticas mobiles, remoto scandalo, atque 1) erogata eleemosyna ut supra, si pretium censeatur justo minus; 2) ut si agatur de rebus, quae servari possint, earum elenchum tradant Ordinario, et parati sint, eas, soluto pretio, ecclesiae locisve piis restituere etc.

1043 Igitur praecipue circa bona immobilia ecclesiastica injusto modo acquisita, nisi restitutio re ipsa fiat, *condonatio vel compositio a S. Pontifici* exquirenda est.

Posse vero S. Pontificem eam condonationem facere, modo adsit omnino gravis causa, ex eo elucet, quia 1) est summus administrator omnium bonorum ecclesiasticorum et causarum piarum; 2) quia suprema jurisdictione in Ecclesia et pro universali Ecclesiae bono utitur: quare si bonum Ecclesiae universale majoris ordinis id postulat, etiam cum damno singulorum institutorum ecclesiasticorum condonationem facere potest.

De facto vero fecerunt R. Pontifices compluries ejusmodi condonationes circa bona illa, quae a *guberniis* injuste occupata, et dein sive in possessionem fiscum sive in possessionem privatorum emptorum transierunt: fecerunt hoc ad servandam fovendamque pacem regnorum cum Ecclesia aut ad faciliorem reddendam reconciliationem eorum, qui ab Ecclesia defecerant.

In tali *publica et gravissima* causa S. Pontifices sese facillimos prae-buerunt ad faciendam condonationem aut plenam, aut cum relativo parvo onere eleemosynae conjunctam.

Primum exemplum praebuit Julius III., quum mitteret Card. Polum ad¹⁰⁴⁴ Angliam, post schisma Henrici VIII., regnante Maria, cum Ecclesia reconciliandam. Per literas 28. Junii 1554 datas Cardinali Legato amplissimam concessit facultatem „cum quibuscunque bonorum ecclesiasticorum tam mobilia, quam immobilium in praefato regno possessoribus seu detentoribus, pro quibus ipsa Serenissima Regina Maria intercesserit, de bonis per eos indebite detentis, *arbitrio tuo*, auctoritate Nostra tractandi, concordandi, transigendi, componendi, et cum eis, ut praefata sine ullo scrupulo in posterum retineri possint, dispensandi, omnia et singula alia, quae in his et circa ea quomodolibet necessaria et opportuna fuerint, consulendi et faciendi; salvo tamen in his, in quibus propter rerum magnitudinem haec S. Sedes merito tibi videretur consulenda, Nostro et praefatae Sedis beneplacito et approbatione.“ Qua facultate Cardinalis non parce utendum esse duxit, atque brevi regnum pacavit fideique catholicae iterum subjecit — pro dolor! — post paucos annos in schisma et haeresim relapsurum.

Amplissimam etiam condonationem Clemens XI. literis ad Augustum II., Poloniae regem et Saxoniae Electorem, die 10. Nov. 1712 datis iis promisit, qui in Saxonia bona ecclesiastica possidentes ab haeresi ad fidem catholicam reversuri essent.

Nostris temporibus per diversa concordata similis condonatio circa bona ecclesiastica a guberniis occupata et retenta vel alienata quibusdam regnis catholicis facta est. Ita 1) 15. Aug. 1801 Napoleoni I. condonatio facta est eorum bonorum ecclesiasticorum, quae ad illud usque tempus a gubernio occupata *et alienata* erant: quod responso S. Poenit. anno 1818 et postea per Breve Pii VII. 20. Oct. 1821 extensum est ad omnia bona, quae 15. Aug. 1801 a Gubernio occupata erant, sive fuerant alienata sive non. 2) Pro regno utriusque Siciliae habetur condonatio in conventionem 7. Martii 1819, 3) pro tota Sardinia 14. Maji 1828, 4) pro Belgio 16. Sept. 1833. Quae vero acquisita sunt aut privata occupatione, aut etiam sub auctoritate civilis potestatis in iis regnis, quibus condonatio facta non est — (neque hac in re pro condonatione plena haberi potest acceptatio salarii clericis quotannis a gubernio solvendi, nisi condonatio vere adjuncta sit) —: eo tantum modo legitime in possessione eorum, qui detinent, manere possunt, quod recursus habeatur in singulis casibus ad S. Sedem, quae etiamtum, imposita quadam „Componenda“ in causas piis satis benigne injuncta, possessionem sanare consuevit.

Sectio IV.

De bonis externis juribusque transferendis.

Bona externa atque jura humanis usibus destinata, hominibus¹⁰⁴⁵ eorumque necessitatibus sibi continuo succedentibus, ab uno in alterum transferri necesse est. Quod fit 1) quotidiano commercio inter homines atque rerum commutatione, in qua tota fere rerum publicarum efflorescentia atque temporalium abundantia rerum nititur; aliter enim homines abundarent fortasse in una re, in altera summa premerentur penuria: hinc diversi ineuntur *contractus*.